

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДУРЫС ТҮСИНІҮ ХӘМ ҚОЛЛАНЫҮ ХАҚЫНДА

А.Н.Урумбасова – педагогика илимлериниң кандидаты, доцент
Әжанияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: педагогик технологиялар, ўйинли технология, муаммоли ўкитиш технологияси, компьютерли ўкитиш технологияси, модулли ўкитиш технологияси, кейс-стади ўкитиш технологияси, креатив ўкитиш технологияси ва б.; умумий педагогик (макро) даража, хусусий-методик (мезо) даража, локал (микро) даража.

Ключевые слова: педагогические технологии, игровые технологии, обучающие проблемные технологии, компьютерные технологии, обучающие модульные технологии, кейс-стади технологии, обучающие креативные технологии, общепедагогический (макро) уровень, частно-методический (мезо) уровень, локальный (микро) уровень.

Key words: pedagogical technologies, game technologies, problem technologies, computer technologies, module technologies, case-study, creative technologies, general pedagogical (macro) level, private-methodical (meso) level, local (micro) level.

Мәлим болғанындай, Өзбекстанда тәлим-тәрбия тараўын реформалаўдың баслы факторларының бири «инсан мәшлери хәм тәлим үстемлиги» болып табылады. Бул фактор мәмлекетимиздин жәмийетлик сиясатын белгилеп бергенлиги себепли бүгинги күнде тәлимнің жаңа модели жаратылмақта, ал жәмийетимизди толығы менен педагогластырыў машқаласы болса социаллық буйыртпа сыпатында қаралып келмекте. Демек, жәмийетимиздин хәр бир пуқарасын тәлим-тәрбия тийкарлары менен таныстырыў, жас әўладты бәркамал инсан етип жетилистириў процессин жаңа педагогикалық «курал» хәм «усыллар» менен тәмийинлеў дәуир талабы болып табылмақта.

Алдыңғы педагогикалық тәжрийбе көбинесе оқытыўшының сабақты қалай шөлкемлестириўине байланысly болып, онда биринши гезекте оқытыўшының дәретиўшилиги көзге түседи. Әйне сол дәретиўшилик тәжрийбедеги сынақтан табысly өтсе, «алдыңғы» деген атаманы, ал ғалабалық болып кетсе, «технология» атамасын алады. Яғный, тәлим системасындағы оқытыў процессиниң нәтийжелилигин асырыўда педагогикалық технологиялардың орны оғада әхмийетли саналады.

Педагогикалық технология тәлим процессин таярлаў, шөлкемлестириў, илимий-методикалық тәретпен тәмийинлеў, әмелге асырыў, тәлим нәтийжелериниң сыпатын бахалаўдан ибарат болған бир пүтин системада көринисин табады. Сол себепли миллий тәлим-тәрбия системасын модернизациялаў мақсетинде жаңа типтеги мәмлекетлик тәлим стандартлары, оқыў режелери хәм оқыў дәстүрлери, жаңа әўлад оқыў әдебиятлары жаратылып келгенлиги менен, бирақ оларды толық әмелге асырыў ушын тәлим мазмунына алдыңғы педагогикалық нәтийжелер, инновациялық технологияларды алып кириў, оларды енгизиўдин қолайлы шәрт – шараятлары дурыс жолға қойылмай атырғанлығы хәш кимге сыр емес.

Усыған байланысly бүгинги күнде педагогика илими хәм әмелиятында ең көп пайдаланатуғын хәм қолланатуғын түсиник, бул, әлбетте, «педагогикалық технологиялар» болып келмекте. Тилекке қарсы, бул түсиникти қолланып атырған педагоглардың көпшилиги бул сөздин ҳақыйқый мәнисин түсинбестен оны пайдаланбақта. «Бәрше машқалалар түсинбеўшиликтен пайда болады», - деген халық даналығындағы гәп бийқарға айтылмағанына гуўа болмақтамыз. Ал енди бул түсиникти орынлы яки орынсыз қолланылып атырғанлығының себеби, оқытыўшылардың заманға сай болыўды қәлеўинен, илим хәм тәлимдеги «мода»ға еркисиз еликлеўинен болмақта, деп ойлаймыз.

Ең таң қаларлығы соннан ибарат, бул түсиникти ислетип атырған педагоглардың хәммеси оны өзинше түсинеди хәмде түсиндиреди. Атап айтқанда, бүгинги күнде педагогикалық илимий әдебиятларда «педагогикалық технология» түсинигиниң хәр қыйлы тәрийплери берилген: ҳақыйқый илимийлеринен

басланып әжептәуир түсиниксиз атамаларына дейин. Мысал ушын, айырым оқытыўшылар педагогикалық технологиялар - бул тек ғана хабар технологиясы менен байланысly, хәмде оқытыў процессинде қолланыўы зәрүр болған ТОҚ, компьютер үскенеси, аралықтан оқытыў, яки хәр қыйлы техникалардан пайдаланыў, - деп хәм надурис түсинеди.

Соның менен бирге атап өтиў орынлы, көпшилик жағдайда «педагогикалық технология» түсиниги пүтинлей пәнлерди оқытыў методикасы менен алжастырылып келинбекте. Бул улыўма надурис көзқарас, әлбетте. Хәттеки, «алдыңғы педагогикалық технологиялар» дегенде, тек ғана шет ел методикасынан көширип алынған интерактив оқытыў методлары нәзерде тутылмақта. Бул жағдайға анықлық киритиў мақсетинде илимий анализ нәтийжелерин көрип шығыўды қарар еттик.

Солай етип, «педагогикалық технологиялар» дегенимиздин өзи не? Педагогикалық әдебиятлардың анализи соны көрсетпекте, хәзирги дәуирде «педагогикалық технология» түсиниги тәлим әмелияты хәм теориясы илиминен беккем орынды ийелегени менен, лекин педагогикалық сөзликлерде оның орны еле нәмәлим, ал мазмуны болса толық ашып берилмеген болып қалмақта.

«Технология» сөзи улыўма илимге 1872-жылы кирип келген. Ол грек тилинен алынған болып, «технос» (techné) - (өнер, шеберлик) хәм «логос» (logos) - (тәлиймат, илим) деген сөзлердин бирикпесинен келип шығып, яғный «шеберлик ҳаққындағы пән» деген мәнисти аңлатады.

Педагогика илимине болса, мәлим болғанындай, «технология» түсиниги ХХ әсирдин 60-жылларында Америка хәм Батыс Европада тәлимди реформалаў менен байланысly рәуиште кирип келген. «Педагогикалық технология» түсинигин биринши ирет 1970-жылы япон алымы Т.Сакамото қолланған. Жәхәнге Б.Блум, Ж.Королл, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, Л.И.Занков, Н.А.Менчинская, З.И.Калмыкова технологиялары белгили. Оқытыўды шөлкемлестириўге болған технологиялық көзқараслар В.П.Беспалько, Н.Ф.Талызина, Л.М.Фридман, Ю.Н.Кулюткин, Г.С.Сухобская, Т.В.Кудрявцев, А.Н.Матюшкин, М.И.Махмутов, М.В.Кларин, Г.К.Селевко, Б.Т.Лихачев, И.П.Волков, В.М.Шепель, В.М.Монахов сыяқлы Россияның көплеген психолог хәм дидакт алымларға тийисли.

Жоқарыда айтып өткенимиздей, бүгинги күнде «педагогикалық технология» түсинигин педагог алымларымыз хәр қыйлы етип түсиндиреди хәм тәриплеиди. Изертлеўшилердин көпшилиги, педагогикалық технология - бул оқытыўшының тәлим-тәрбия кураллары жәрдемінде оқытыўшыларға белгили шараятта тәсир көрсетиў хәм бул хызмет өними сыпатында оларда алдын ала белгиленген шахсий сыпатларды қәлиплестириў процесси болып есапланады, - деп көрсетеди. Сондай-ақ, педагогикалық технология, бул - оқытыўшы хәм

талабалардың белгиленген мақсетке, кепилленген нәтижеге биргеликте ерисиўлері ушын таңланған технологиясы, - деп хәм түсиндиреди.

Япон алымы Т.Сакамото «педагогикалық технология - бул оқытыўдың сәйкеслигин тәмийинлеўши жол-жобалар тизими менен байланыслы билимлер тараўы», - деп атап өтсе, белгили рус педагог-алымы Н.Ф.Талызина болса педагогикалық технологияны «белгиленген оқыў мақсетке ерисиўдин ақыллы усылларын анықлаўдан ибарат», - деп түсиндиреди. Және бир рус алымы И.Я.Лернер «педагогикалық технология - бул оқыўшылар хәрекетлеринде сәўлеленген оқытыў нәтижелери арқалы исенимли, аңлап алынатуғын хәм анықланатуғын мақсет», - деп көрсетеди [2,6].

Келтирилген тәриплерден көринип турғанындай, педагогикалық технология белгилеп алынған басланғыш мақсет хәм мазмун тийкарында оқыў процессин режелестириў сыпатында түсинилген. Бул бир тәрептен дурыс болғаны менен, бирақ тереңирек алып қарағанда, оның бир жақламалылығы анық көзге тасланбақта, себеби бундай катнаста оқыўшы шахсы бийкар етилмекте. Бул кемшиликти бириншилерден болып академик В.П.Беспалько байқаған хәм өзиниң изертлеўлеринде «педагогикалық технология – бул оқытыўшы шеберлигине байланыслы болмаған халда педагогикалық жетискенликти кепиллик етип билдире алатуғын оқыўшы шахсын қәлиплестириў дәстүри болады», – деп өз пикирин билдиреди [1].

«Педагогикалық технология» түсинигин анықластырыўға қаратылған тәриплердин хәр қыйлы етип берилгенлиги, бир тәрептен, раўажланған мәмлекетлерде бул мәселениң мәлим дәрежеде шешилип атырғанын көрсетсе, екінши тәрептен, педагогикалық технология педагогикалық әмелиятқа енгизиў болған урыныўлардың белгили нәтижесин көрсетпекте.

Узақ жыллар даўамында педагогикалық технология теориясы хәм әмелиятты бир–бирине байланыслы болмаған халда үйренилип келген. Нәтижеде, оқытыў процессин қәлиплестириўге ямаса оқыўшылардың билиў хызметин раўажландырыўға қаратылған хәр қандай алдыңғы методикалар технология дәрежесинде көтерилмей, әсте – ақырынлығы пенен өз дәрежесин жоғалтып, педагогика пәнинен узақласа баслаған. Педагогикалық технологиялардың элементлерин ҳәзирги заман оқыў әмелиятты процессинде қолланылыўы хәм қәлиплесип атырғанылығы бойынша шет ел педагоглары менен бир қатарда Өзбекстанның белгили алымлары да бир қанша илимий мийнетлерин жәриялап келмекте (Н.Азизходжаева, Ү.Толипов, М.Усмонбоева, М.Очилов, Х.Т.Омонов, Б.Х.Ходжаев, Н.Х.Авлиякулов, Ж.Ғ.Йўлдашев, М.Тожиев, Х.Абдукаримов, Н.Н.Мусаева, Б.Фарберман, Б.Зиёмухаммедов, Н.Х.Хўжаев, Б.Ю.Ходиев, Н.Сайдахмедов, У.Нишаналиев, Р.Ж.Ишмухамедов, П.З. Давронов х.б.).

Педагогикалық технологиялар әҳмийети жағынан басқа технологиялар (өндирис, сиясий, биологиялық, хабар х.б.) менен бир қатарда турады, себеби олар да басқалар қатары өзиниң жеке тараўына, методлары хәм куралларына ийе белгили «материал» менен ис жүритеди. Бирақ, педагогикалық технологиялар инсан санасы менен байланыслы билимлер тараўы сыпатында курамалы хәм хәммеге де түсиникли болмаған педагогикалық процессти түсиндириўи менен бирге өндирис, сиясий, биологиялық, хәттеки, хабар технологиялардан хәм ажыралып турады. Оның өзине тән тәреплери бар болып, ол тәлим-

тәрбия компонентлериниң жәмлескенгенлигинде сәўлеленеди.

Демек, «педагогикалық технология» түсинигиниң қәлиплесиўи хәм раўажланыўы тарийхында хәр қыйлы көзқараслар болған: ол техникалық кураллар хақындағы тәлиймат деп хәм, сондай-ақ, оқытыў процессин жойбарластырылған халда изшил хәм турақлы шөлкемлестириў деп хәм талықланған. Хәзирги күнде хәм педагогикалық технологиялардың бир қанша тәрийплери бар, атап айтқанда:

1 - тәрип: Педагогикалық технологиялар – алдын ала жойбарластырылған педагогикалық процессти әмелиятта режели хәм бир нормада енгизиў яки педагогикалық мәселелерди шешиўге қаратылған педагогтың үзликсиз өз ара байланысқан хәрекетлериниң тизими;

2 - тәрип: Педагогикалық технологиялар – педагогтың нәтижесине кепиллик беретугын, анық ислеп шығылған хәм қатаң илимий жойбарластырылған, тәкирарлана алыўшы педагогикалық хәрекетлер тизими;

3 - тәрип: Педагогикалық технологиялар, бул – тәлим процессин оптималластырыўға қаратылған, техника хәмде инсан факторлары, олардың өзара биргеликтеги хызмети тийкарындағы оқытыў процесси хәм билимлерди ийелеў, жаратыў, қоллаў хәм де белгилеўдеги системалы методы (ЮНЕСКО).

Солай етип, бәрше тәриплерди улыўмаластырып алғанда төмендеги түсиникти берсек болады: «**Педагогикалық технология**, бул – анық, илимий жойбарластырылған, оқыўшы шахсына бағдарланған, өнимли нәтижеге кепиллик берийўши, тәкирарланыў қәсийетине ийе болған педагогикалық хәрекетлер тизими» [3,4].

Бүгинги күнде **педагогикалық технологиялар** – тәлим-тәрбия нәтижелелигин асырыўға қаратылған болып, оның жаңа сыпат дәрежесине өтиў мүмкиншилигин береді. Алдыңғы педагогикалық технологиялар ҳәзирги дәўир ушын инсан хәм техниканың раўажланыў дәрежесине сәйкес келиўи хәм де инсан хәм техника ресурсларынан үнемли хәм уйғын пайдаланыўды тәмийинлеўи лазым. Солай етип, биз төменде оқытыў процессинде қолланылыўы мүмкин болған кең тарқалған педагогикалық технологиялардың айырымлары менен таныстырып өтиўди макул деп таптық [2, 5].

Ойынлы технологиялар – оқыў процессиндеги студентлер билиў хызметиниң искерлигин тәмийинлеўши технологиялар. Бунда тийкарынан педагогикалық ойындар қолланылып, олар бир неше түрге бөлинеди: ролли ойындар, имитациялық ойындар, интеллектуал ойындар, исбилермен ойындар, тренинг (психодрама, социодрама) ойындары х.б. Бул ойындар студентлердин билимин кеңейтиреди, оларда еркинлик, коммуникатив хәм ерк қәсийетлерин тәрбиялайды, олардың сөйлеўин, есте сақлаўын, ойлаўын, уқыпшылықларын раўажландырады.

Машқалалы оқытыў технологиялары – бул раўажландырыўшы оқытыў технологиясы болып, оның мәниси оқытыўшы тәрепинен машқалалы жағдайларды шөлкемлестириў хәм турмыстық мәселелер, машқалаларды сораўлар хәм тапсырмалар шешиў жолы менен жаңа билимлерди өзлестириў хызметин басқарыўдан ибарат. Бул усыл талабалардың билимге қызығыўшылығын асырып ғана қалмай, оларда пикирлеў қәбилетин хәм раўажландырады.

Дифференциаластырылған оқытыў технологиясы – арнаўлы шөлкемлестирилген талабалардың гомоген (бир жыныстағы) топарла-

рында оқыў процессиниң өзгешелигин тәмийинлейди.

Индивидуалластырылған оқытыў технологиясы – бунда педагог хэм талаба жеке-жеке бир бирине өзара тәсир көрсетеди, талаба оқыў кураллары (китап, компьютер) жәрдемінде үзликсиз рәуиште өз бетинше тәлим алады. Бундай технологияның тийкарында жеке қатнас хэм оқытыўдың индивидуал мүнәсибети жатады. Буған, мысалы, ең жайылған репетиторлық оқытыў түри киреди.

Программаластырылған оқытыў технологиясы – педагог хэм талабаға зәрүр болған қыстаўлы ишки хэм сыртқы кери байланыс формасында әмелге асырылады. Бундай оқытыўдың тийкаргы абзаллықларының бири – талабаның мұдамы өзін-өзі қадағалаўынан ибарат. Сол себепли бул технологияда студентлер жүдә актив ислеиди, ал оқытыўшы ушын үлкен имканиятлар бериледи.

Компьютерли оқытыў технологиясы – тийкарынан электрон тәлим ресурслары арқалы әмелге асырылады. Бул технологияның нәтийжели шөлкемлестирлиўи оқыў максетлерине ерисиўде кепилликти тәмийинлейди.

Модулли оқытыў технологиясының абзаллығы соннан ибарат: модулли үйрениўде өзлестирлиў процессиниң тийкарын өз бетинше орынланатуғын ис-хәрекетлер қурайды, бул ис-хәрекетлер талабалар тәрәпинен еркин рәуиште режелестириледи, әмелге асырылады, тексериледи хэм баҳаланады.

Кейс-стади оқытыў технологиясы («кейс-стади» түсиниги англис тилинен «машқалалар тийкарында оқытыў» деген мәнисти билдиреди) – бул технологияның мәнисти соннан ибарат, онда қатнасыўшыларға ҳақыйкый реал турмыслық машқала бойынша пикир жүритиў усыныс етилип, бул жағдай баянында тек ғана әмелий мәселе айтылып қоймастан, ондағы машқаланы шешиў процессинде өзлестирлиўи зәрүр болған оқыў материалы хэм үйрениледи. Бунда талабалар өз бетинше анализ етиўди, еркин пикир жүритиўди, диагноз қойыўды, жеке хэм киши топарларда ислесиўди үйренеди.

Креатив оқытыў технологиясы – талабаның дәретиўшилиқ пикирлеўин үзликсиз рәуиште қәлиплестирлип барыўшы хэм қәбилетин раўажландырыўға бағдарланған. Оның максети – инсанда дәретиўшиликти оятыў хэм оның өзінде бар болған дәретиўшилиқ потенциалды раўажландырыў.

Раўажландырыўшы оқытыў технологиясы – студентлердиң өз бетинше хэм дәретиўшилиқ хызметлерин раўажландырыўға бағдарланған шынығыўларды нәтийжели шөлкемлестирлиў оқыў

процессиниң әҳмийетли факторларының бири болып есапланады. Студентте еркин пикирлеў қәбилетиниң раўажланыўы нәтийжесинде процесслер, хәдийселер хэм объектлер ҳаққында билимлерди системаластырыў, оларды терең үйрениў хэм де тийисли қарарлар қабыл етиў, теориялық билимлерди әмелде қолланыў көнликпелери қәлиплеседи.

Изертлеўшилердиң пикиринше, бүгинги күнде тәлим әмелиятында «педагогикалық технология» түсиниги 3 дәрежеде қолланылады, яғный:

Улыўмапедагогикалық (макро) дәреже. Бул дәрежеге муўапық келетуғын технологиялар бир пүтин педагогикалық процесске тийисли болып, билимлендириў системасының бәрше түрлеринде қолланыў мүмкиншилигин береді;

Жеке-методикалық (мезо) дәреже. Бул дәреже өзінде белгили бир оқыў пәнди, арнаўлы тәлим алыўшылар топарын, белгили қәнигеликке тийисли педагогикалық бағдарланғанлықты сәўлелендиреди.

Локал (микро) дәреже. Бул дәрежеге тийисли технологиялар тәлим-тәрбия процесси қурамындағы айрықша бөлеги болып, жеке шахс сыпатларын қәлиплестирлиўдеги оның арнаўлы оқыў көнликпелери хэм уқыпларын раўажландырыўға хызмет етеди [2, 5].

Солай етип, жоқарыда айтылғанлардан келип шығып жуўмақ жасасақ болады: хәр бир оқытыўшы педагогика илиминиң соңғы жетискенликлеринен хабардар болыўы, педагогикалық шеберликке ийе болыўы, талабалардың билим, көнликпе хэм уқыпларын асырыўда хызмет ететуғын педагогикалық технологияларды жақсы ийелеўи хэм де оларды әмелде қоллана билиўи керек. Бул болса хәр бир педагогтың сабақларының қызықлы хэм нәтийжели болыўын, өз алдына қойған максетлерине ерисиўин тәмийинлейди.

Инсанның дүньяға келиўи, тек ғана туўылыўдан ибарат болған тәбийий-биологиялық хәдийсе емес әлбетте, бәлки туўылғанынан кейин өз заманының раўажланыў дәрежесине көтерилиўи, бар жәмийетлик-тарийхый тәжрийбени ийелеўи, жәмийетте өз орнын белгилеп алыўы, тарийхый процесстиң актив қанасыўшысына айланыўы, яғный тәрбия алыўы керек. Сонда ғана биз хәр тәрәплеме жетик, бәркамал шахсты, бәсекеге шыдамлы кадрларды таярлай аламыз, хэм биз баска раўажланған демократиялық мәмлекетлердеги педагог кадрлар менен биймәлел бәсекелесеўимиз мүмкин. Бүгинги күнде мәмлекетимиздиң өз алдына қойған тийкаргы ұазыйпаларының бири хэм усы мәселе.

Әдебиятлар

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. -М.: 1989.
2. Давронов П.З. Янги педагогик технологиялар. Услубий қўлланма, -Самарканд: 2008
3. Мухина С.А., Соловьева А.А. Современные инновационные технологии обучения. -М.: ГЭОТАР. Медиа, 2008.
4. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП. - М.: 2005.
5. Хўжаев Н.Х., Ходиев Б.Ю., Баубекова Г.Д., Тилабова Н.Т. Янги педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма -Т.: «Фан», 2003

РЕЗЮМЕ

Мақолада педагогик технологияларни тўғри тушуниш ва уларни қўллаш ҳақида таҳлилий маълумот келтирилган. Шунингдек, педагогик технологияларнинг турлари ҳамда уларни қўллаш даражалари тўғрисида тушунчалар берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается аналитический обзор о правильном понимании и применении педагогических технологий в образовательном процессе. Также даются объяснения понятиям о видах педагогических технологий и уровнях их применения.

SUMMARY

The article is devoted to the analytical review about correct understanding and use of pedagogical technologies in the educational process. The author gives information about the types of pedagogical technologies and levels of their usage.